

Lectio praecursoria¹

Kati Vapalahti

Arvoisa kustos, kunnioitettu vastaväittäjä, hyvät kuulijat

Johdatan teidät lektiooni lainauksilla:

”Globalisaatio luo voittajia ja häviäjiä. Ja jos kukaan ei kannu mitään huolta häviäjistä, niin silloin syntyy katkeruutta, joka ruokkii nationalistista populismia. Meillä on ongelmia, ja niitä ongelmia tulee käsitellä ja niistä tulee keskustella. Ne ongelmat ovat aitoja – ainakin osittain – siten on myöskin tunneperäisiä ongelmia – – Resepti ei ole rajojen sulkeminen, vaan se, että kansallisvaltio pitää huolta kaikista heikossa asemassa olevista ihmisistä”, sanoi Sixten Korkman Politiikkaradiossa 17.10.2017.

Samasta temasta yksilötasolla puhui Irja Askola Ylen aamu-tv:ssä 28.10.2017 seuraavasti:

”Eihän minusta ole ideaa siinä, että minä alkaisin vihata vihapostin lähettäjää. Että kyllä vihalla aina on myös viesti. Ja kun vähän sitä pintaa rapsuttaa, niin kyllä sieltä aina löytyy myös hyvin koskettavia tarinoita. – – esimerkiksi kokemus siitä, että tuolla se piispa hyysää niitä maahan-

¹Vapalahti, Kati 2017. Yhteisöllinen argumentointi sosionomikoulutuksessa avoimia ongelmia ratkottaessa. Jyväskylä Studies on Education, Psychology and Social Research 593. Jyväskylä: University of Jyväskylä. (Väitös 3.11.2017, Jyväskylän yliopisto.)

muuttajia ja toivottaa niitä tervetulleiksi, mutta minua ei ole koskaan elämässäni toivottanut tervetulleeksi. Ihmisten kokemus, että heidän todellisuutensa ei ole yhtä tärkeää, yhtä todesti otettavaa kuin vaikka esimerkiksi julkisuudessa näyttää nyt minun puheissani, että vähemmistöryhmät ovat niitä tärkeitä. Sellainen tunne synnyttää vihaa.”

Nämä kaksi lainausta – toinen yhteiskunnallisen ja toinen yksilötason kommentti, toinen taloustieteilijän ja toinen teologin haastatteluista – kuvaavat mielestäni hyvin sitä, mistä yhteisöllisessä argumentoinnissa on pohjimmiltaan kysymys. Kuullaan erilaisia näkökulmia ja pyritään ymmärtämään niitä, vaikka ei oltaisikaan samaa mieltä.

Kriittinen asenne on kansalaistaito

Aloitin kasvatustieteen väitöskirjani kymmenen vuotta sitten. Aihe *Yhteisöllinen argumentointi* on yhä ajankohtainen. Kriittistä asennetta ja asioiden moninäkökulmaista ymmärtämistä tarvitaan yhä enemmän nyt, kun vaihtoehtoiset mediat ja yksipuolinen asioiden esittäminen ovat arkipäivää.

Kriittinen asenne ja asioiden syvällinen ymmärtäminen erilaisista näkökulmista on kansalaistaito. Argumentointi on osa demokratiaa. Se on osa arkielämän vuorovaikutustilanteita, joissa perusteltujen näkökulmien esittämisen ja niiden kuuntelemisen kautta pyrimme ymmärtämään erilaisia näkökulmia päätöksenteossa.

Yhteisöllinen argumentointi

Tällöin puhutaan yhteisöllisestä argumentoinnista. Yhteisöllisellä argumentoinnilla tarkoitetaan keskustelua, jossa on nähtävissä näkökantojen perusteleminen ja samalla yhteiseen ymmärrykseen pyrkiminen. Yhteisöllinen argumentointi ja dialoginen keskustelu sisältävät samanlaisia elementtejä. Esitetään rehellisiä, tosia ja oikeita väitteitä perusteluineen joko teoreettisesta, moraalaisesta tai tilannesidonnaisesta näkökulmasta. Hyvä keskustelu on argumentatiivinen prosessi, jossa perustellaan näkökannat ja jossa on turvallista olla myös eri mieltä.

Ammatillinen vuorovaikutus

Yhteisöllistä argumentointia tarvitaan arkipäivän vuorovaikutustilanteiden lisäksi myös ammatillisessa vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi moniammatillinen työ vaatii valmiutta toimia joustavasti yli hallintorajojen. Eri organisaatioiden työntekijöiden väliset yhteisölliset pyrkimykset

edellyttävät luottamusta, yhteisten tavoitteiden määrittelemistä, valtasuhteiden häivyttämistä ja kommunikaatiota. Olennaisia ovat ongelmanratkaisutaidot, ristiriitojen sietäminen ja toisten näkökulmien ymmärtäminen sekä oman näkökulman rakentaminen ja tarvittaessa myös muuttaminen.

Vuorovaikutus sosiaalialalla

Sosiaalialan työssä korostuvat vuorovaikutus- ja yhteistyötaidot moniammatillisen työn lisäksi myös asiakkaan ja hänen läheistensä kanssa. Sosiaalialan työn arjessa etsitään ratkaisuja ongelmiin, jotka ovat monimutkaisia ja usein myös ennakoimattomia. Puhutaan avoimista tai ilkeistä ongelmista, joiden määritteleminen on epäselvää ja joihin ei ole selkeää, yhtä ehdotonta ratkaisua tai ratkaisupolkua. Ratkaisujen arviointiin on niin ikään monia kriteerejä. On huomioitava useiden ongelmatilanteeseen kuuluvien näkökulmia ja punnittava erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja.

Koska ongelmat voidaan ratkaista monella eri tavalla, päätökset ja toiminnat pitää perustella. Niiden ratkaisemisessa tarvitaan vuorovaikutusta, jossa kaikkien osallisten näkökannat huomioidaan.

Argumentointi voi yksinään tuottaa helposti myös ei-toivottua vastakainasettelua. Näin ollen argumentoinnin lisäksi keskustelussa tarvitaan yhteisöllisiä elementtejä, kuten ilmaisia siitä, että pyrkimystä on yhteiseen tavoitteeseen ja ymmärrykseen.

Sosiaalialan ammattilaisen tulee myös auttaa asiakasta ilmaisemaan oma näkemyksensä ja näin tukea ihmisarvoa kunnioittaen hänen omaa päätöksentekoaan ja osallisuuttaan elämässään, yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Tarvitaan siis taitoa ymmärtää eri kulttuuritaustoista ja eri intresseistä nousevia näkökantoja ja toisaalta taitoa tukea asiakasta muodostamaan oma perusteltu kantansa ja löytämään parhaita mahdollisia ratkaisuja ongelmiinsa usein ristiriitaisten intressien keskellä.

Myös sosiaalialalla työ on siirtynyt osittain digitaalisiin ympäristöihin. Ohjausta, neuvontaa ja psykososiaalista työtä tehdään moninaisissa digitaalisissa ympäristöissä, kuten sosiaalisissa verkostoissa, tekstiviestein, sähköpostein, video- ja verkko-ohjauksessa sekä itseohjautuvasti verkkooperustaisissa interventio-ohjelmissa. Tämä on mahdollisuus, mutta on kuitenkin huomioitava, että digitaalinen sosiaalialan työ sisältää monien etujen kuten helpon saatavuuden lisäksi myös haasteita, joihin ammattilaisten tulee suhtautua kriittisesti ja avoimesti. Näitä ovat esimerkiksi työntekijän riittävä tekninen osaaminen, asiakkaan yksityisyyden ja luot-

tamuksellisuuden turvaaminen, asiakkaan ymmärtämisen varmistaminen tai työntekijän työroolin rajojen määrittäminen.

Sosiaalialan koulutus

Koska vuorovaikutus sosiaalialalla on yhä moninaisempaa ja vaativampaa, tarvitaan myös yhä monipuolisempien vuorovaikutustaitojen harjoittelua. Tämä tulisi huomioida myös koulutuksessa entistä vahvemmin.

Ammattikorkeakoulussa liitetään teoreettinen opiskelu käytännön ammatillisten taitojen opiskeluun. Tässä korostuvat kriittinen ajattelu, eettinen osaaminen sekä ongelmanratkaisu-, yhteistyö- ja kommunikointitaidot. Teorian ja käytännön yhteensovittamiseksi tarvitaan myös opetusmenetelmien kehittämistä erilaisissa oppimisympäristöissä, kuten lähi-, verkko- ja erilaista teknologiaa yhdistävissä oppimisympäristöissä.

Opetusasteilla ja pedagogisilla menetelmillä on tärkeä merkitys ammatillisuuden kehittymisessä. Voidaan olettaa, että jos sosiaalialan koulutus perustuu yhteisöllisen argumentoinnin ja dialogin periaatteille, siirtyvät nämä periaatteet myös käytännön työhön varmistaen näin eettisesti kestävää sosiaalialan työtä, millä on merkitystä koko yhteiskunnan hyvinvoinnin ja turvallisuuden kannalta. Voidaan olettaa – kuten alun lainauksissakin todettiin – että jos yhteiskunnassa huolehditaan kaikista ihmisistä ja kuunnellaan kaikkien ihmisten näkökantoja sosiaalisiin ongelmiin huolimatta siitä, mitä mieltä itse ollaan, ehkäisee tämä katkeruutta ja siitä seuraavaa vihapuhetta ja vihatekoja. Sosiaalialan koulutuksessa on varmistettava, että opiskelijat pääsevät harjoittelemaan avoimien ongelmien ratkaisemista ja siinä tarvittavia yhteisöllisen argumentoinnin taitoja erilaisissa ympäristöissä.

Miksi argumentointi on niin vaikeaa?

Argumentointiharjoitteiden tavoitteena on tukea kriittisen ajattelun, päättelyn ja tiedon rakentamisen taitoja sekä sosiaalisia taitoja. Laadukkaan argumentoinnin aikaan saaminen on kuitenkin usein vaikeaa. Argumentatiivinen keskustelu vaatii keskittymistä usein pitkään ja syvälliseen yhden asian tarkasteluun. Informaation kriittinen arvioiminen on osoittautunut haastavaksi asiaksi niin yhteiskunnassa yleisesti kuin myös oppimistilanteissa. Argumentointi vaatii myös turvallisia sosiaalisia ympäristöjä. Sosiaaliset paineet, kuten kasvojen menettämisen pelko ja valtasuhteet, ehkäisevät usein argumentaatiota sisältävää keskustelua.

Mitä tutkimuksessa tehtiin?

Tässä tutkimuksessa tutkittiin sosionomiopiskelijoiden yhteisöllisen argumentoinnin ja avoimen ongelmanratkaisun taitoja. Tutkimuksessa kehitettiin opetusmenetelmiä, joiden tavoitteena oli tukea näitä taitoja.

Jotta yhteisöllistä argumentointia voitiin tutkia aidossa oppimisympäristössä, luotiin päihdetyön opetuksessa kaksi opetuskokeilua, joissa opiskelijat jaettiin koe- ja kontrolliryhmiin ja joissa tehtiin alku- ja lopputestejä. Tässä on toisen opetuskokeilun ns. puolikokeellinen koeasetelma kuvattuna.

Koeryhmän opiskelijat harjoittelivat yhteisöllistä argumentointia ja ongelmanratkaisua joko verkko- tai lähioppimisympäristöissä, mutta kontrolliryhmän opiskelijat eivät harjoitelleet tutkimuksessa, vaan vasta lopputestin jälkeen. Eri ryhmien yhteisöllistä argumentointia ja ongelmanratkaisua vertailtiin.

Alku- ja lopputestien avulla mitattiin, olivatko ongelmanratkaisutaidot kehittyneet. Näin saatiin tietoa siitä, millaista opiskelijoiden yhteisöllinen argumentointi ja ongelmanratkaisu eri oppimisympäristöissä ja erilaisissa tehtävissä oli.

Yhteisöllisen argumentoinnin harjoittelussa käytettiin ongelmatilanteena nuorten alkoholin käyttöön liittyvää tilannetta, johon osallistujien tuli hakea yhdessä ratkaisua heille annetuissa rooleissa. Kyseessä oli roolipeli, jossa osa rooleista lähtökohtaisesti puolusti nuorten päihteidenkäyttötilannetta ja osa vastusti sitä. Keskustelussa tuli koettaa päästä yhteiseen ratkaisuun.

Roolipelissä lähtötilanteena esitetty ongelmatilanne on tyypillinen esimerkki avoimesta, ns. ilkeästä ongelmasta, jossa ei ole yhtä oikeaa ratkaisua tai ratkaisupolkua ja jonka ratkaisemiseen tarvitaan yhteisöllistä argumentointia. Roolipelien on todettu sopivan vuorovaikutustaitojen harjoitteluun, tukevan opiskelijoiden asiantuntijuuden kehittymistä ja tarjoavan turvallisen mahdollisuuden harjoitella työssä kohdattavia tilanteita, joita ei aina voi harjoitella oikeassa työelämässä.

Katsaus tuloksiin

Päihdetyön luennot edistivät opiskelijoiden argumentointia siten, että opiskelijat perustelivat näkökantojaan laajasti usein eri perustein. Luennojen yhdistäminen verkko-roolipeliin ja draamatyöskentelyyn tuki taas opiskelijoiden argumentoinnin syvenemistä, sillä opiskelijat perustelivat roolipelin ja draamatyöskentelyn jälkeen laatimissaan kirjoitelmissa näkökantojaan syvällisesti eli esittivät ”argumentteja argumenteille”.

Vertailtaessa erikseen roolipeliä yhteisöllisen argumentoinnin tukemisessa kasvokkaisissa ja verkkoroolipeleissä havaittiin kasvokkain toteutettujen keskustelujen sisältäneen enemmän yhteisöllisiä piirteitä kuin verkkoympäristön keskustelujen. Yhteisöllinen vuorovaikutus kuvaa sitä, kuinka keskustelussa huomioidaan aiemmat kommentit ja puheenvuorot. Se on eräänlainen keskustelun sosiaalinen muoto, jolla on tärkeä merkitys yhteisen ratkaisun rakentamisessa. Tässä tutkimuksessa yhteisöllisyyttä keskusteluissa ilmensivät kysymykset, selitykset, hyväksynnät, täydentämiset sekä tuen, ymmärryksen ja arvostuksen ilmaukset.

Kasvokkaisissa keskusteluissa opiskelijat esittivät verkkoryhmän opiskelijoita enemmän selityksiä ja hyväksynnän ilmauksia, kun taas verkkokeskustelussa esitettiin enemmän kysymyksiä ja arvostuksen ilmauksia. Verkkokeskusteluissa esitettyjen kysymysten runsaus oli mahdollisesti syynä siihen, että verkossa toteutetut keskustelut sisälsivät enemmän väitteiden perustelemista ja perustelemisen taso oli korkeampaa kuin kasvokkaisissa keskusteluissa.

Myös ongelmanratkaisukirjoitelmissa näkyi korkeampi ammatillisen toiminnan perustelemisen taso verkkoroolipelien kuin kasvokkain toteutettujen jälkeen. Sen sijaan kasvokkain toteutettujen roolipelien jälkeen läheisten näkökulman huomioiminen näkyi vahvemmin kirjoituksissa kuin verkkoroolipelien jälkeen.

Yksi yhteisöllisen argumentoinnin piirre on esitettyjen näkökulmien uutuus, mikä on usein merkki mm. siitä, että keskustelu etenee eikä jää junnaamaan paikoilleen. Uusia näkökulmia esitettiin enemmän kasvokkain toteutetuissa keskusteluissa kuin verkkokeskusteluissa. Kasvokkain toteutettujen keskustelujen näkökulmien uutuus voi olla yhteydessä runsaaseen ratkaisuehdotusten määrään, joita kasvokkain käydyissä keskusteluissa tuotettiin kolmessa ryhmässä yhteensä 12, kun vastaava luku verkkokeskusteluissa oli 4. Myös yhteisöllinen vuorovaikutus, jossa erityisesti lyhyet hyväksynnät, kuten ilmaukset ”kyllä” ja ”samaa mieltä”, saattoivat kannustaa esittämään ratkaisuehdotuksia.

Verkkoroolipelissä opiskelijoiden ratkaisut, joita oli yhteensä neljä, olivat yksityiskohtaisemmin rakennettuja eivätkä niin spontaanisti esitettyjä kuin kasvokkain käydyissä keskusteluissa. Tämä voisi selittyä siten, että verkkoympäristö tarjoaa ajallisesti rauhallisemman alustan syvemmälle argumentaatiolle. Toisaalta verkkoympäristö tarjoaa helposti ympäristön myös kiistelypuheelle, jossa kylvetään erimielisyyttä ja haetaan yksilökeskeisiä ratkaisuja. Yhden verkkoryhmän keskustelu oli kiistelypuhetta, ei-

kä siinä päästy lainkaan ratkaisuun. Erimielisyys kuitenkin parhaimmillaan voi olla merkityksellistä ja suhdetta lujittavaa keskustelussa, jos se saa aikaan vastavuoroista ymmärrystä ja osapuolet tiedostavat ja hyväksyvät erimielisyyden vuorovaikutuksessa arvona.

On tärkeää huomata, että sen lisäksi, että ammatillinen vuorovaikutus yhä enemmän tapahtuu verkossa, niin myös vuorovaikutuksen harjoittaminen erilaisissa ympäristöissä harjaannuttaa vuorovaikutuksen eri osa-alueita. Tässä tutkimuksessa tämä ilmeni niin, että verkkokeskustelut tukivat perustelemista ja kasvokkaiset keskustelut yhteiseen ratkaisuun pyrkimistä. Koulutuksessa tarvitaan siis vuorovaikutuksen harjoittelua verkko- ja lähioppimisympäristöissä sekä näiden ympäristöjen yhdistelyä sulautettuna oppimisympäristönä.

Lopuksi haluan esittää tämän tutkimuksen tulosten perusteella mallinnuksen opetuksen järjestämisestä. Tätä mallinnusta on mahdollista soveltaa eri aloille yhteisöllisen argumentoinnin harjoittamiseen. Ajankohdainen aihe tällä hetkellä tämänkaltaisessa prosessissa opiskeltavaksi voisi olla esimerkiksi maahanmuuttoon liittyvät ajankohtaiset teemat.

Oppimisprosessi alkaa yksilökirjoittamisella opiskeltavasta aiheesta, jolloin orientoidutaan aiheeseen arkitiedon kautta. Arkitietoa laajennetaan tai muutetaan luennolla tutkittuun tietoon perehtymisen kautta ja tietoa sovelletaan pienryhmäkirjoittamisessa. Mallinnus sisältää luentoja yhteisöllisestä argumentoinnista ja avoimesta ongelmanratkaisusta ja ohjeistusta roolipelityöskentelyyn. Roolipelin roolien näkökulmasta haetaan tietoa käsiteltävästä teemasta lainsäädäntöön ja eettisiin periaatteisiin tutustumisen ja asiakas- ja asiantuntijahaastattelujen kautta. Verkkoroolipelissä ja draamatyöskentelyssä sovelletaan hankittua tietoa käsiteltävään tapaukseen ja saadaan tietoa ja kokemusta opiskeltavasta aiheesta roolipelin tapauksen näkökulmasta. Lisäksi roolipelissä ja draamatyöskentelyssä harjoitellaan vuorovaikutusta käsiteltävänä olevassa tilanteessa.

Kokemuksellinen oppiminen vaatii aina reflektion ja purun oppimisen takeeksi. Lopuksi syvennetään ongelman ratkaisun harjoittelua pienryhmäkirjoittamistehtävällä. Malli on jatkuvasti kehitettävissä yhteisöllisen palautekeskustelun jälkeen.

